

CHANGAMOTO ZA UFUNDISHAJI NA UJIFUNZAJI WA KISWAHILI KATIKA SHULE ZA SEKONDARI ZA UMMA TANZANIA: MFANO WA SHULE TEULE ZA SEKONDARI WILAYA YA KWIMBA

Alcheraus R. Mushumbwa
Halmashauri ya Wilaya ya Kwimba-Tanzania
alche.rwega@yahoo.com

DOI: <https://dx.doi.org/10.4314/jclfkt.v4i1.3>

Ikisiri

Ufaulu wa somo la Kiswahili kwa shule za sekondari za umma za Wilaya ya Kwimba ni hafifu ukilinganishwa na ufaulu wa somo hilo kitaifa. Hali hii ilibua mabunio ya kuwa huenda kuna changamoto katika ufundishaji na ujifunzaji zinazosababisha matokeo mabaya ya somo la Kiswahili kwa shule za wilaya hiyo. Hivyo, makala hii inachunguza changamoto za ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili katika shule za sekondari za umma zinazoweza kuwa sababu ya ufaulu hafifu wa somo hili. Utafiti ulioibua makala hii ulihusisha shule tatu za sekondari za umma. Kwa kuongozwa na Nadharia ya Utekelezaji Mtaala (Gross, 1971) na mkabala wa kitaamuli, makala inabainisha changamoto zinazokabili ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili zinazohusu lugha, miundombinu, taaluma/ujuzi, mtazamo hasi kwa Kiswahili, kimazingira na mamlaka. Aidha, mapendekezo ya kutatua changamoto hizo yametolewa kulingana na tafsiri ya data za makala ili kuinua kiwango cha ufaulu wa wanafunzi katika shule za sekondari za umma za Wilaya ya Kwimba.

1.0 Utangulizi

Kiswahili ni lugha ya Kibantu yenye asili ya pwani ya Afrika Mashariki yenye lahaja mbalimbali, inayotumiwa na watu wengi wa Afrika ya Mashariki na kati na kimataifa (TATAKI, 2013). Kiswahili hutumika kama lugha ya mwasiliano katika Afrika Mashariki na Kati ikiwa na hadhi ya lugha rasmi na lugha ya taifa katika baadhi ya nchi kama Tanzania, Kenya, Jamhuri ya Kidemokrasia ya Kongo, Uganda, Burundi na Rwanda (Mushumbwa, 2022). Lugha hii imeenea maeneo mbalimbali duniani, ikiwa ni miongoni mwa lugha kuu za mawasiliano barani Afrika na ulimwenguni kote (Tungaraza, 2013). Maendeleo hayo yamefanya Kiswahili kufundishwa katika viwango tofauti vya elimu kwenye mataifa mbalimbali. Nchini Tanzania, lugha hii inafundishwa kama somo kuanzia elimu ya awali hadi elimu ya juu. Katika elimu ya sekondari (kidato I-IV), Kiswahili ni miongoni mwa masomo ya lazima ambayo mwanafunzi anapaswa kuyasoma (TIE,

2013). Kwa mujibu wa Taasisi ya Elimu Tanzania ([TET], 2005), somo la Kiswahili linalenga kumwezesha mwanafunzi kuwasiliana kwa ufasaha katika nyanja na fani mbalimbali za kimaisha kwa kutumia lugha ya Kiswahili kupata maarifa, mielekeo, stadi za kijamii na utamaduni, kiteknolojia na kitaaluma kutoka ndani na nje ya nchi. Ili malengo haya yatimie, mwanafunzi anapaswa kuonesha kuwa maarifa yanayotolewa kwenye somo la Kiswahili ameyapata kwa kufanya mtihani wa kuhitimu elimu ya sekondari.

Kwa mujibu wa matokeo ya mitihani ya somo la Kiswahili yaliyotangazwa na Baraza la Mitihani ya Taifa (tangu sasa, BAMITA) kuanzia 2015-2019, somo la Kiswahili lina matokeo mazuri kwa kuwa ufaulu wake unaongezeka kila mwaka. Mithalani, takwimu za miaka mitano ya hivi karibuni (2015–2019) zinaonesha ufaulu wa kitaifa katika somo la Kiswahili ni wastani wa asilimia 84.09 (BAMITA, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019). Hata hivyo, ufaulu huo ni wa kitaifa ambao hauakisi uhalisi wa ufaulu katika ngazi ya shule mahususi nchini. Ikiwa ufaulu wa somo kitaifa haufiki asilimia 100, ni wazi kuna wanafunzi katika shule mbalimbali wasiofaulu somo la Kiswahili na kuhitimu bila kupata maarifa yanayotakiwa. Takwimu za BAMITA zinaonesha kuwa wastani wa asilimia 15.91 ya watahiniwa wa Kiswahili hawakufaulu somo hilo kwa miaka 2015-2019.

Katika wilaya ya Kwimba, ufaulu wa Kiswahili wa kidato IV kwa miaka 2015-2019 haufanani na ufaulu wa kitaifa. Jedwali lifuatalo linaonesha wastani wa ufaulu kwa shule za umma za wilaya ya Kwimba katika matokeo ya mtihani wa kitaifa (kidato IV) wa Kiswahili unatofautiana na ufaulu wa somo kitaifa.

Jedwali 1: Utofauti wa Ufaulu wa Kiswahili Kitafa dhidi ya Shule za Umma za Wilaya ya Kwimba (2015-2019)

Mwaka	Ufaulu Kitaifa			Ufaulu Kiwilaya (Kwimba)		
	Kufaulu (%)	Kufeli (%)	Jumla (%)	Kufaulu (%)	Kufeli (%)	Jumla (%)
2015	77.63	22.37	100	70.45	29.55	100
2016	77.75	22.25	100	74.10	25.90	100
2017	84.42	15.58	100	82.86	17.14	100
2018	89.32	10.68	100	83.95	16.05	100
2019	91.31	8.69	100	86.71	13.29	100
Wastani	84.09	15.91	100	79.61	20.39	100

Chanzo: BAMITA (2015, 2016, 2017, 2018, 2019), www.necta.go.tz

Jedwali namba 1 linaonesha kwamba kuna wanafunzi wasiofaulu mtihani wa Kiswahili japo somo lenyewe linafanya vizuri kitaifa. Kwa shule za umma za wilaya ya Kwimba, inaonekana wastani wa ufaulu ni asilimia 79.61 na wastani wa kufeli ni asilimia 20.39 tofauti na wastani kitaifa. Ijapokuwa jedwali linaonesha

kila mwaka somo linapanda kwa ufaulu, bado ufaulu huo ni hafifu, kwani idadi kubwa ya waliofaulu wako daraja C–D ambao ni wastani wa chini mno. Matokeo haya yanatufanya tudhani kuwa kuna changamoto zinazotatiza ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili katika shule za sekondari za umma zinazoweza kuchangia matokeo duni. Hali hiyo ilichochea kuchunguza changamoto za ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili kwenye shule za sekondari za umma za wilaya ya Kwimba na kutoa mapendekezo ya kutatua changamoto hizo kwa ajili ya kuimarisha ufaulu wa somo hilo.

2.0 Mapitio kuhusu Changamoto za Ufundishaji na Ujifunzaji wa Kiswahili

Suala la changamoto katika ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili limejadiliwa na watafiti katika maeneo mbalimbali ulimwenguni. Wa’njongu (2008) anataja changamoto za uhaba wa walimu, vifaa, wanafunzi na matatizo ya ufadhili katika ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili nchini Marekani. Pamoja na changamoto hizo, yatupasa kujua kuwa Kiswahili nchini Marekani hufundishwa kama lugha ya kigeni katika baadhi ya vyuo ambapo mazingira yake ni tofauti na Tanzania ambako Kiswahili ni somo la lazima kwa shule za sekondari (kidato I-IV). Hivyo, kwa Marekani, usomaji wa Kiswahili ni wa hiari kwa mwanafunzi kulingana na sera ya chuo husika.

Aidha, changamoto za ufundishaji wa Kiswahili zimeripotiwa pia nchini Rwanda. Kulingana na Niyomugabo (2016), kuna matatizo ya kimaongezi na kimaandishi, upungufu wa walimu na vifaa vya kufundishia, uhaba wa vitabu/makala pamoja na matatizo ya sera ya elimu katika ufundishaji wa Kiswahili nchini Rwanda. Matatizo hayo kwa mujibu wa Niyomugabo yanatokea kwenye shule za sekondari ambapo Kiswahili kinafundishwa kama lugha ya kigeni baada ya Kinyarwanda na Kifaransa. Kwa muktadha huo, mazingira ya ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili nchini Rwanda ni tofauti na Tanzania ambako somo hilo linafundishwa kama lugha ya pili au ya kwanza (kwa baadhi ya wanafunzi) na ndiyo lugha inayotumika kufundishia katika ngazi mbalimbali za elimu kama elimu ya msingi na vyuo vya kati. Wanafunzi wanaosoma Kiswahili katika sekondari, huwa tayari wamejifunza lugha hiyo toka makwao na katika shule ya msingi ambako inatumika kufundishia na kujifunzia.

Kadhalika, watafiti wengine wameshughulikia matatizo yanayokabili ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili nchini Kenya. Kulingana na Mbiti (2013), sera za elimu, uhaba wa walimu, ufundishaji mbaya na mawazo hasi kuhusu Kiswahili ni miongoni mwa changamoto zinazokabili ufundishaji wa Kiswahili kwenye shule za sekondari za umma nchini Kenya. Pia, suala la uchanganyaji msimbo na mtazamo hasi kuhusu Kiswahili ni changamoto ambazo watafiti wa Kenya wameziangazia na kubaini kuwa zinachangia kwa kiasi kikubwa kurudisha nyuma maendeleo ya ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili (Akinyi na Matu, 2011);

Mohochi, 2011; Akaka, 2013). Watafiti hao wanatoa ushauri kwa serikali pamoja na wadau wa lugha na elimu kuchukua hatua kwa ajili ya kutatua changamoto hizo ambazo zikiachwa zinaweza kuleta madhara makubwa kwa wanafunzi wa Kiswahili na ustawi wa lugha ya Kiswahili kwa ujumla. Pamoja na tafiti hizo kuonesha matatizo ya ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili nchini Kenya, bado mazingira yake ni tofauti na ya Tanzania.

Kwa Tanzania, tafiti chache zimedokeza suala la changamoto za ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili katika ngazi tofauti za elimu. Kishe (2014) anabainisha kuwa mojawapo ya vikwazo vya Kiswahili nchini Tanzania kuwa na hadhi ya kimataifa ni utumiaji wa lugha ya Kiingereza kama lugha ya mawasiliano katika elimu badala ya Kiswahili kutumika katika ngazi zote. Kishe (khj) anaeleza kuwa mtazamo hasi wa kuona Kiswahili kama lugha duni isiyoweza kutumika kufundishia katika elimu ya juu ni kikwazo kikubwa cha kuikuza na kuiendeleza lugha hii. Madai haya yana msingi, kwani ni vigumu lugha kufikia hadhi ya kimataifa ikiwa haitumiki kimawasiliano katika nyanja zote muhimu kwenye jamiilugha hiyo. Makala hii inaona kuwa Kiswahili kinapaswa kutumika kama lugha kuu ya mawasiliano katika nyanja zote nchini, ikiwamo elimu kuanzia awali hadi chuo kikuu. Vilevile, elimu inapaswa kutolewa ili kuondoa mtazamo hasi wa kudharau Kiswahili kwa faida ya taifa na lugha yenyewe. Lugha inapochukuliwa kama yenye hadhi ya chini katika jamii yake, ni vigumu wajifunzaji wapya ndani ya jamiilugha hiyo kuwa na hamasa ya kujifunza.

Msanjila (2005b) anabainisha matatizo ya uandishi ya uakifishaji, matumizi yasiyo sahihi ya herufi kubwa na mpangilio mbaya wa mawazo unaopotosha mantiki. Matokeo ya utafiti huo uliofanyika katika shule za sekondari Kigurunyembe na Morogoro, nchini Tanzania, yanatoa taswira kwamba matatizo ya uandishi kwa wanafunzi ni zao la changamoto za ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili kwa shule za sekondari. Kadhalika, Lyimo (2015) anabainisha matatizo yanayowakabili wanafunzi katika usomaji na ujifunzaji wa Kiswahili kwenye shule za msingi katika wilaya ya Kinondoni. Miongoni mwa matatizo hayo ni uhaba wa zana za kufundishia na kujifunzia, upungufu wa vitabu vya ziada isipokuwa vile vya kiada tu, walimu wa Kiswahili kutokuwa na mafunzo ya kuendeleza na kuimarisha taaluma zao. Anapendekeza kuwa kuna haja ya wadau wa elimu kushirikiana na serikali kutatua matatizo hayo ili kuwasaidia wanafunzi wa shule za msingi kupata maarifa wanayostahili kupata kwenye somo la Kiswahili, vinginevyo wanafunzi wengi wataendelea kuhitimu bila kuwa na maarifa stahiki, ikiwamo kutokujua kusoma na kuandika.

Kulingana na tafiti hizi, ni wazi ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili unakabiliwa na changamoto tofauti kulingana na maeneo, kiwango cha elimu na madhumuni ya ufundishaji wa somo lenyewe. Hata hivyo, bado kulikuwa na haja

ya kufanya utafiti uliozaa makala hii ili kubaini changamoto mbalimbali zinazokabili ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili na kuzitafutia ufumbuzi katika viwango mbalimbali vya elimu. Utafiti uliozaa makala hii ulilenga kuziba pengo hilo kwa kuchunguza kuwapo kwa changamoto za ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili kwa shule za sekondari za Wilaya ya Kwimba.

3.0 Nadharia

Utafiti ulioibua makala hii uliongozwa na nadharia ya Utekelezaji wa Mtaala iliyoasisiwa na Gross (1971). Nadharia hii inasema kuwa utekelezaji wa programu yoyote katika mtaala huzingatia mambo makuu matatu ya msingi ambayo ni mfundishaji, usimamizi na ufafanuzi/utoaji taarifa ya usimamizi na utekelezaji wa mtaala.

Utafiti uliozaa makala hii ulitumia mihimili miwili inayoendana na madhumuni yake. Kwanza, ni utambuzi na ugunduzi kwa mtekelezaji: Mtekeleza mtaala (kama vile mwalimu, mkuu wa shule, na afisa elimu) anapaswa kuwa na utambuzi au ugunduzi unaomsaidia kufahamu matatizo na mabadiliko (yanayohitajika au yaliyofanywa) ya mtaala katika kutekeleza majukumu yake inavyotakiwa. Kwa mujibu wa Gross, kushindwa kubaini hayo kunaweza kuleta matatizo katika kutekeleza mtaala husika. Pili, ni uwezo wa mtekeleza mtaala: Huyu anapaswa kuwa na uwezo na kuendelea kujengewa uwezo kila mara ili kupata ujuzi muhimu utakaomwezesha kubaini, kushauri, kutatua na kukabili baadhi ya changamoto za kimtaala kulingana na wakati, eneo na somo husika. Mihimili hii ilimuongoza mtafiti kujua kama kuna changamoto za ufundishaji na ujifunzaji zinazoweza kusababisha matokeo duni ya somo la Kiswahili kutoka kwa wanafunzi, walimu, wakuu wa shule na afisa taaluma.

3.2 Mbinu za Utafiti

Utafiti uliozaa makala hii ulitumia usanifu kifani ili kufikia malengo yake. Utafiti ulishirikisha shule tatu za sekondari ambazo ni Shule ya Sekondari Igongwa, Shule ya Sekondari Mwang'halanga na Shule ya Sekondari Ngudu za tarafa ya Ngudu ambayo ilitafitiwa. Data zilikusanywa kwa mbinu za hojaji kutoka kwa wanafunzi, mahojiano kutoka kwa wakuu wa shule na afisa taaluma sekondari pamoja na uchunguzi matini kwa kusoma nyaraka za vikao vya idara ya Kiswahili. Watafitiwa walikuwa ni 43 kwa mgawanyo wa wanafunzi 33, walimu wa Kiswahili 10, wakuu wa shule wawili na afisa taaluma sekondari mmoja. Watafitiwa hao waliteuliwa kwa mbinu ya usampulishaji lengwa kwa kuzingatia sifa za uzoefu wa kuwa shuleni, ufundishaji wa somo husika na uongozi/mamlaka ya usimamizi. Aidha, mkabala wa kitaamuli ulitumika kuchambua na kuwasilisha data kwa kutumia ufafanuzi wa hoja na mifano ya madondoo ya data (Best&Kahn, 2006). Misimbo ya MFZ (mwanafunzi) na MWL (mwalimu) na MS (mkuu wa

shule) yenye namba na ATS (afisa taaluma sekondari) ilitumika kwa sababu za itikeli na kurahisisha uchambuzi wa data.

4.0 Matokeo ya Utafiti

Utafiti wa makala hii umebaini kuwapo kwa changamoto zinazokabili ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili katika shule za sekondari za wilaya ya Kwimba. Changamoto hizo zinarudisha nyuma ufaulu wa somo la Kiswahili katika wilaya hiyo ikilinganishwa na ufaulu wa somo hilo kitaifa. Kipengele kinachofuata kinachambua na kujadili kwa kina changamoto zilizobainishwa.

4.1 Changamoto za Ufundishaji na Ujifunzaji wa Somo la Kiswahili katika Shule Teule za Sekondari Wilaya ya Kwimba

Sehemu hii inawasilisha changamoto zilizobainika baada ya uchambuzi wa data. Utafiti ulibaini changamoto zilizo katika makundi saba. Nazo ni: changamoto za lugha, zana za kufundishia/kujifunzia, taaluma/ujuzi, mtazamo hasi kwa Kiswahili, changamoto za mtaala/muhtasari, kimazingira na mamlaka. Ufuatao ni ufafanuzi wa kila changamoto:

4.1.1 Changamoto za Lugha

Data zimethibitisha kuwapo kwa changamoto za lugha zinazosibu ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili. Changamoto ya kwanza ni matumizi ya misamiati au maneno magumu katika kufundisha somo la Kiswahili. Maneno magumu yanamaanisha msamiati au istilahi mpya ambayo inamtatiza mwanafunzi kuelewa maana yake. Changamoto hii ni miongoni mwa zilizotajwa na wanafunzi wote waliojaza hojaji. Madai ya watafitiwa wanafunzi ni kuwa baadhi ya walimu wa somo la Kiswahili kwenye shule zilizotafitiwa hutumia maneno magumu sana kiasi kwamba wanafunzi wanashindwa kuelewa kinachofundishwa. Jambo hili husababisha wanafunzi kuona somo ni gumu kiasi cha kulikatia tamaa. Kwa mfano, miongoni mwa mwanafunzi 33 waliotaja changamoto hii, MFZ20 aliandika, “Kwangu mimi mwalimu nashindwa kumuelewa kwa maneno yake magumu anayoongea kwenye kipindi na mimi siambulii kitu kwa kweli.” Kauli hii inaonesha kuwa walimu wanapotumia maneno yanayoweza kuwa mapya, wanafunzi hawayaelewi. Hivyo, bila kuyafafanua, inakuwa changamoto kwa sababu huenda wanafunzi wasielewe kwa usahihi maudhui ya somo linalofundishwa, jambo ambalo mwalimu asipolibaini linaweza kusababisha kufeli kwa wanafunzi.

Misamiati migumu inaweza kuwa kikwazo cha mawasiliano katika ufundishaji somo la Kiswahili baina ya mwalimu na mwanafunzi, hasa mwanafunzi asipojua maana ya neno lililotumiwa na mwalimu; hivyo, kusababisha mwanafunzi kushindwa kujibu swali vizuri. Changamoto hii imeripotiwa na BAMITA (2022) katika utunzi wa mitihani kwa kukiri kuwa “Misamiati migumu inaweza

kusababisha mtahiniwa au mwanafunzi ashindwe kuelewa matakwa ya swali kwa ufasaha.” Kwa upande wa somo la Kiswahili, hali hii inaweza kuwa sababu kwa wanafunzi wasio wadadisi kufeli somo. Ni wajibu wa walimu kutumia lugha ya kawaida yenye maneno yaliyozoeleka kwa wanafunzi na kama kuna ulazima wa kutumia istilahi basi wazifafanue kwa lugha rahisi ili wanafunzi waelewe maana zake.

Pili, ni changamoto zinazotokana na athari za lugha mama na lugha ya Kiingereza katika ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili kwa walimu pamoja na wanafunzi. Walimu walieleza kuwa wanafunzi wengi wa shule tafitiwa ni wazungumzaji wa lugha ya Kisukuma kama lugha yao ya kwanza, hivyo katika kuwasiliana ndani na nje ya madarasa huzungumza Kiswahili chenye maneno na lafudhi ya Kisukuma. Mifano miwili inatumika hapa kuwakilisha madai ya watafitiwa waliofafanua hoja hii.

Mojawapo ya matatizo ya wanafunzi katika kujifunza Kiswahili shuleni ni kutumia lugha ya kikabila katika matamshi yao badala ya kutumia lugha ya Kiswahili (MWL3).

Wanafunzi wa shule hii hukosea kusoma na kuandika maneno kwa kuchanganya lafudhi ya Kisukuma kama kutamka r/l au s/th ambapo hazistahili hivyo kama ni jibu akiandika hivyo anapata alama ndogo za ufaulu (MWL25).

Kulingana na madondoo haya, lafudhi ya Kisukuma inajidhihirisha kwa wanafunzi wanapotumia Kiswahili. Wakati mwingine, wanafunzi wanazungumza au kuandika maneno ya Kiswahili katika muundo wa lugha ya Kisukuma wanapojibu mazoezi au mitihani kama mtafitiwa MWL1 alivyothibitisha “tumeagizwa *tujage* na maji jana; *nimemkoswa*; shule yetu *hainaga maabala*”. Jambo hili linaweza kuwa na athari hasi katika kujibu mitihani wa taifa na kusababisha kupata alama za chini. Kwa mujibu wa Simasiku (2016), uchanganyaji wa lugha za Kiafrika katika ufundishaji na ujifunzaji wa lugha ya pili au ya kigeni ni changamoto inayodhihirika kwa wanafunzi wa Kiafrika kutokana na athari ya lugha mama. Anasisitiza kuwa wanafunzi hupata alama za chini kwa sababu ya kuchanganya lugha isiyohusika. Jambo hili linathibitishwa katika mitihani ya taifa. Kwa mfano, mitihani ya taifa kidato cha nne ya mwaka 2005-2007 na 2013 ina maswali yanayomtaka mwanafunzi kukosoa sentensi na kuziandika kwa usahihi, zikiwamo zenye makosa ya athari ya lugha mama. Kwa maelezo haya, ni wazi kuwa athari ya lugha mama katika ujifunzaji na ufundishaji wa somo la Kiswahili ni kikwazo kwa wanafunzi kupata alama nzuri kwenye mitihani ikiwa wataandika kwa lafudhi ya lugha zao.

Aidha, walimu pamoja na wanafunzi walikiri kuathiriwa na lugha ya Kiingereza katika ufundishaji wa somo la Kiswahili. Walimu hutumia baadhi ya maneno ya

Kiingereza wanapofundisha wanafunzi. Mtafiti alipouliza sababu za walimu kutumia maneno ya Kiingereza katika kufundisha Kiswahili, mtafitiwa MWL1 miongoni mwa wengine, alijibu:

...inatokea kwa bahati mbaya kwa mazoea tuliyonayo walimu wengi, kwa mfano wale tunaofundisha Kiingereza na Kiswahili kama mimi, tunajikuta tunachopeka maneno mawili matatu tukija kustuka tunagundua ni somo la Kiswahili siyo Kiingereza. Mara nyingine mimi ninapokosa neno la kueleza kitu kwa harakaharaka hutumia la Kiingereza ilimradi tu wanafunzi waelewe ninachokisema.

Data hii inathibitisha kuwa sababu za walimu kuchanganya Kiingereza ni mazoea yanayotokana na kuzungumza lugha na ukosefu wa umahiri katika lugha ya Kiswahili ambao unachangia walimu kukosa msamiati wa Kiswahili fasaha unaotaja baadhi ya dhana wanazotaka kueleza kwa wanafunzi.

Uchanganyaji wa lugha katika kujifunza lugha kwa watumiaji wa Kiswahili umeripotiwa na baadhi ya watafiti kama mojawapo ya changamoto zinazowakabili wanafunzi. Mohochi (2011) na Mbiti (2013) wanaeleza kuwa uchanganyaji wa lugha za asili au kigeni kama vile Kiingereza, imekuwa kasumba ya wazungumzaji wa Kiswahili wakati wanapowasiliana, hasa katika maeneo ya Afrika Mashariki. Fauka ya hayo, Chepyegon na Mang'oka (2018) wanakiri kuwa uchanganyaji wa misimbo hutatiza ujifunzaji wa lugha ya kigeni au ya pili kwa wanafunzi wa msingi nchini Kenya. Wanafafanua kwamba wanafunzi wanaposhindwa kupata neno la kueleza dhana waitakayo kwenye Kiingereza huchanganya maneno ya lugha ya Tugen au Kiswahili. Makala hii inashauri walimu kuendelea kuhimiza wanafunzi kutumia Kiswahili kuliko lugha zingine na kuwasahihisha wanapozungumza Kiswahili kwa lafudhi za lugha mama au kutumia maneno ya lugha zingine.

Aidha, walimu nao wanapaswa kutumia lugha ya Kiswahili muda wote wanapofundisha somo hilo kuepuka kuchanganya Kiingereza. Ikiwa uchanganyaji wa lugha hautachukuliwa kwa makini kwa kuwaelekeza wanafunzi kuzoea kuzungumza Kiswahili pekee, athari hiyo inaweza kudhihirika katika majibu ya mitihani na kusababisha wakakosa alama za juu kama ambavyo ripoti za BAMITA zinaonesha kuwa wanafunzi wengi hufaulu Kiswahili katika madaraja C-D ambayo ni ufaulu hafifu.

4.1.2 Changamoto za Zana za Kufundishia na Kujifunzia

Utafiti wa makala hii ulibaini kuwapo kwa upungufu wa vitabu vya kufundishia na kujifunzia, hasa vya kiada na ziada. Pia, hakuna vitabu vya kiongozi cha mwalimu, kamusi, majarida, karatasi ngumu za kuchorea michoro, chatipindu, vifaa vya kurekodi kama tepurekoda au kinyonyi (flashi) na redio, ambavyo vingetumika

katika masomo kama ya hadithi na stadi za kusikiliza. Kwa kuthibitisha hoja hii, mtafitiwa MS2 alisema:

Umejionea mwenyewe hali ilivyo hapa. Tuna uhaba mkubwa wa vifaa vya kufundishia na kujifunzia, hasa vitabu na manila. Kuna mwaka, serikali ilituletea vitabu vichache vya kiada ila vikarudishwa lakini hakukuwemo hata kimoja cha Kiswahili. Kwa jitihada za walimu wa Kiswahili, somo hili ndilo linalotupunguzia *division* 0. Walimu wanajinunulia vitabu vyao na kama shule tumenunua kitabu kimoja kwa kila kidato ila havitoshi kwani tuna wanafunzi takribani 500. Kwa hiyo, unaweza kuona hali halisi ya shule yetu ilivyo.

Maelezo ya MS2 yanathibitisha kuwapo kwa changamoto ya vifaa vya kufundishia na kujifunzia katika shule yake. Kwa upande mwingine, shule zina uhaba mkubwa wa vitabu vya ziada au marejeleo ambavyo ni tofauti na vile vya kiada. Vilevile, shule hazina huduma ya intaneti ambayo ingesaidia kusaka maandiko yanayohusu mada za Kiswahili mtandaoni.

Kulingana na data za makala hii, ni dhahiri kuna changamoto za zana za kufundishia na kujifunzia inayochangia kwa namna moja ama nyingine shule za umma za wilaya ya Kwimba kuwa na ufaulu usioridhisha katika somo la Kiswahili ikilinganishwa na takwimu za ufaulu wa somo hilo kitaifa. Matokeo haya yanaakisi hali halisi ya ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili katika shule nyingi za umma za Tanzania, hasa zile za vijijini. Changamoto ya vifaa inajitokeza pia katika maeneo mengine ya Afrika Mashariki katika nchi ambazo zinafundisha lugha ya Kiswahili. Kulingana na Omollo na wenzake (2016), vifaa vya kufundishia na kujifunzia Kiswahili katika shule za awali za umma za Kenya havikidhi ubora wa kiwango kinachotakiwa kwa baadhi ya shule. Shule nyingi hazina vitabu vya kutosha kufundishia Kiswahili na zana zilizopo hazina ubora. Omollo na wenzake (khj) wanaonya kwamba kuwapo kwa zana zisizokidhi ubora au kutokuwapo kabisa, husababisha ufundishaji wa Kiswahili kutofanikiwa vizuri na kusababisha wanafunzi kushindwa kumudu lugha kwa ufasaha. Maoni yetu ni kuwa bila kutatua changamoto zinazohusiana na zana za kufundishia na kujifunzia, itakuwa vigumu wanafunzi kufaulu vizuri somo la Kiswahili kwa sababu mwalimu hatoweza kuweka malengo ambayo angependa wanafunzi wake wayafikie.

4.1.3 Mtazamo Hasi kuhusu Kiswahili

Matokeo ya utafiti yanaonesha kuwapo kwa changamoto ya mtazamo hasi kuhusu lugha ya Kiswahili. Changamoto hii inahusisha wazazi, walimu na wanafunzi. Wazazi huwahimiza watoto kujifunza na kuwekeza nguvu kwenye masomo yanayofundishwa kwa Kiingereza. Jamii inahodhi mtazamo kwamba somo la Kiswahili linaeleweka; pia, halimsaidii mwanafunzi kupata ajira akihitimu likilinganishwa na masomo ya Kiingereza. Mtazamo huu huathiri ujifunzaji wa

wanafunzi kwa kukosa morali ya kusoma Kiswahili. Kwa upande wa walimu na wanafunzi, nao huchukulia Kiswahili kama somo rahisi, lisilo na ugumu wowote, ambalo hata ambaye hajajifunza anaweza kufaulu. Dhana hii imekita mizizi kwa wanafunzi na baadhi ya walimu katika shule zilizotafitiwa. Madondoo yafuatayo ni mifano ya data juu ya hoja hii.

Tatizo lingine ni kutohamini lugha ya Kiswahili kwani baadhi ya watu katika jamii hufikiri usomi ni kujua Kiingereza (MWL10).

Wanafunzi wana dhana potofu ya kudharau somo la Kiswahili na hivyo kutolipa nafasi katika kujisomea (MWL6).

Madondoo haya yanadhihirisha kuwa somo la Kiswahili halipewi umuhimu kama masomo mengine kuanzia kwenye jamii mpaka kwa wanafunzi na walimu wao. Majibu yafuatayo ya MFZ15 ni mfano wa majibu yaliyotolewa na wanafunzi:

Somo lenyewe (yaani Kiswahili) halithaminiwi na watu wengi wakiwemo wanafunzi, walimu na wazazi/walezi, kwani husema someni masomo ya sayansi kwa bidii kuliko masomo ya sanaa ikiwemo na Kiswahili, hivyo Kiswahili hushuka hadhi yake.

Mtazamo wa namna hii husababisha baadhi ya wanafunzi na walimu kutotilia maanani somo la Kiswahili kama masomo mengine. Mathalani, mtafitiwa MWL2 alidai kuwa “wanafunzi hawafuatilii somo la Kiswahili kwa makini, hawafanyi mazoezi na wakati mwingine hawahudhuri vipindi vya Kiswahili.”

Pia, changamoto ya mtazamo hasi kwa Kiswahili inachangiwa na kutokuwapo kwa mkazo wa mamlaka za shule hata pale ambapo walimu wanalalamikia hali hiyo. Hii inadhihirishwa wazi na dondoo lifuatalo kutoka kwenye muhtasari wa vikao vya idara ya Kiswahili katika shule ya sekondari mojawapo kama nilivyopewa na mkuu wa idara kama ushahidi wa maoni yake.

Pamoja na sera ya elimu ya mwaka 2014 kupendekeza Kiswahili na Kiingereza kuwa ndizo lugha zinazotumika katika elimu ya nchi hii, Kiswahili hakipewi umuhimu kutumika katika mazingira ya shule hii. Hii inajidhihirisha kutokana na matamko ya kuzuia wanafunzi kuzugumza Kiswahili pamoja na kuwataka walimu wa Kiswahili watumie Kiingereza wawapo shuleni. Hii ni kudidimiza lugha ya Kiswahili na kusababisha umilisi hafifu wa lugha hii kwa walimu na wafunzi.

Chanzo: (Kumbukumbu za Kikao cha Idara ya Kiswahili, 23/02/2018).

Pamoja na malalamiko hayo kutolewa na Idara ya Kiswahili katika shule hiyo, uchunguzi uliozaa makala hii ulibaini kuwa ripoti za vikao hivyo hujibiwa na mkuu

wa shule. Katika majibu yake ndani ya nyaraka hizo, mkuu wa shule alikataa kuwa maelezo hayo *sio sababu* ya kuwafanya wanafunzi washindwe kufanya vema katika somo la Kiswahili. Kauli hiyo ya mkuu inazidi kutoa picha juu ya mtazamo hasi kuhusu Kiswahili na kutofuatilia kwa umakini yale yasemwayo na walimu au wanafunzi kuhusu Kiswahili. Majibu ya mkuu wa shule yanasawiri misingi miwili ya nadharia ya utekelezaji mtaala - msingi unaotambua nafasi na uwezo wa mtekeleza mtaala katika kujua matatizo na jinsi ya kuyatatua katika kutekeleza mtaala; pamoja na ule wa nafasi ya mamlaka za usimamizi wa mtaala. Hivyo, ni dhahiri kuwa kiongozi huyo hana uelewa wa kutosha kuhusu changamoto zinazotatiza somo la Kiswahili. Hata pale walimu na wanafunzi wanapobainisha changamoto zinazokabili somo la Kiswahili, mapendekezo yao hukataliwa kutokana na uwezo finyu wa kiongozi wa shule wa kutambua mazingira bora yanayohitajika ili lugha iweze kufundishwa.

Changamoto ya mtazamo hasi dhidi ya Kiswahili imeelezwa sana na watafiti wa lugha. Tafiti zao zinathibitishwa kuwa kudharau lugha hii kunaizorotesha kimaendeleo kwa sababu haipewi hadhi sawa na Kiingereza. Kutokana na msingi huo, sera za elimu zimekuwa haziipi umuhimu mkubwa lugha ya Kiswahili kutumika kwa muda mrefu shuleni, hivyo kusababisha walimu, wanafunzi na wazazi kutolipa umuhimu somo la Kiswahili (Kishe, 2014; Msanjila, 2005a; Mohochi, 2011 na Mbiti, 2013). Ikumbukwe kuwa wanafunzi wanaporithishwa mtazamo hasi au chanya, mtazamo hiyo huathiri matokeo ya ujifunzaji wa lugha hiyo kwa njia hasi ikiwa mtazamo juu ya lugha hiyo ni hasi au chanya ikiwa mtazamo ni chanya (Hosseini na Pourmandnia, 2013). Hii inaweza kuwa sababu mojawapo ya wanafunzi kutofaulu vizuri somo la Kiswahili katika shule za sekondari za umma za wilaya ya Kwimba kwa sababu mtazamo hasi hautoi nafasi kwa wanafunzi kulichukulia somo kwa makini na kujiandaa vya kutosha kama masomo mengine. Makala hii inashauri kuwa walimu watumie mbinu zao kuwaelimisha wanafunzi juu ya umuhimu na faida za kusoma somo la Kiswahili.

4.1.4 Changamoto za Taaluma/Ujuzi

Utafiti ulibaini kuwa changamoto zinazohusiana na taaluma/ujuzi ni kikwazo katika ufundishaji na ujifunzaji wa somo la Kiswahili katika shule teule za sekondari za wilaya ya Kwimba. Akishadidia hoja hii, mtafitiwa ATS anasema:

Wakati mwingine tuna walimu wazembe ambao tumejaribu kuwaonya na kuwakemea ila hawabadiliki. Inafikia wakati huwa tunadhani huenda wana elimu ya vyeti ila umahiri ni sifuri... Hatuwezi kuwaondoa kwa sababu wamekidhi vigezo kwa mujibu wa taratibu ila matokeo yake si mazuri. Hii pia ni changamoto inayorudisha nyuma ufaulu katika masomo yote pamoja na hilo unalofanyia utafiti kwa wilaya yetu.

Kwa upande wa data kutoka kwa wanafunzi, baadhi ya hojaji zilionesha kuwa kuna changamoto ya uwezo wa kufundisha kwa walimu kama:

Tatizo lingine linasabishwa na walimu kutofundisha vizuri vitabu vya fasihi kama vile tamthiliya na diwani (MFZ11).

Walimu kudharauliana wenyewe kwa wenyewe kwani husema kuwa mwalimu fulani hajui au Kiswahili cha fulani kitawafelisha hivyo kuwapelekea wanafunzi kufa moyo kulisoma somo husika kwani humdharau mwalimu wao pamoja na somo lenyewe (MFZ3).

Si hivyo tu, hata walimu walieleza juu ya kuwapo kwa changamoto ya uwezo wa walimu kitaaluma kama:

Walimu wengi, hasa waliosoma zamani bado wanashikilia misimamo yao ikiwa kuna jambo jipya hawalijui, huishia kupinga kwa kutumia mifano ya vitabu vya zamani ambavyo hata kwenye mtaala havitumiki. Hawataki kujifunza mambo mapya kwa kujisomea na kufuatilia tafiti mpya (MWL8).

Mtafitiwa MS1 naye alisema yafuatayo:

Kutopata mafunzo ya kunoa ubongo kama semina na warsha mbalimbali ni sababu inayowafanya walimu wangu kutokubadilika kuendana na mabadiliko ya mitaala. Baadhi ya walimu hawabadiliki katika mbinu za ufundishaji, watatumia hizohizo miaka yote.

Data hii inaonesha kuwapo kwa changamoto katika taaluma na ujuzi wa walimu katika shule teule za sekondari za wilaya ya Kwimba. Changamoto kuu inahusu uwezo wa walimu katika kumudu somo na kutumia mbinu za kisasa za ufundishaji wa lugha. Imeelezwa kuwa baadhi ya walimu hawawezi kufundisha vema baadhi ya mada, wengine wanatumia machapisho yaliyopitwa na wakati na hawabadiliki kwa wanachokiamini. Wapo ambao hudharau wengine wakiwaona wana uwezo mdogo; wengine ni wazembe katika kutimiza majukumu ya kufundisha. Haya yote yanaleta changamoto katika ufundishaji na kuchangia kwa kiasi fulani ufaulu hafifu wa wanafunzi.

Pamoja na kwamba suala la ufaulu wa mwanafunzi huchangiwa na mambo mbalimbali, lakini uwezo/ujuzi wa mwalimu katika somo analofundisha ni jambo lenye nafasi ya juu kuliko mengine. Ikiwa mwalimu ana uwezo duni katika somo lake, kuna uwezekano wa kupotosha maudhui ya anachofundisha au kuwasilisha maarifa nusunusu. Sultan&Shafi (2014) wanautazama ujuzi na uwezo wa mwalimu kuwa na mchango mkubwa katika kufanikisha ufundishaji na ujifunzaji kwa walimu na wanafunzi. Kutokana na mtazamo huo, ni wazi kuwa uwezo mzuri wa mwalimu wa kumudu somo unachangia matokeo chanya katika ufundishaji na

ujifunzaji wa somo la Kiswahili. Ikiwa uwezo wa mwalimu utakuwa duni kuna hatari ya kuwa na matokeo hasi. Jambo la kusisitiza hapa ni kuwa ili matokeo bora yapatikane, pamoja na mambo mengine, kuna haja ya kuwa na walimu wenye uwezo mzuri katika ufundishaji wa somo la Kiswahili.

4.1.5 Changamoto za Mtaala/Muhtasari

Data zilionesha kuwa mtaala/muhtasari wa Kiswahili sekondari (kidato I-IV) ni kikwazo katika utekelezaji wa malengo ya ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili. Utafiti ulibaini kuwa idadi ya vipindi vya Kiswahili ni ndogo kulinganisha na maudhui ya mada zinazopaswa kufundishwa. Aidha, inaonekana kuwa vipindi 3 kwa wiki kwa somo la Kiswahili ni vichache ikilinganishwa na masomo mengine kama Kiingereza ambalo ni somo la lugha pia. Majibu ya watafitiwa kwa kutaja wachache, yanasema:

Somo la Kiswahili lina vipindi vichache vikilinganishwa na vipindi vya masomo mengine kama vile Kiingereza (MWL5).

Somo la Kiswahili halipewi vipindi vingi likilinganishwa na masomo mengine kama vile Kiingereza (MWL1).

Somo la Kiswahili linakabiliwa na tatizo la idadi ndogo ya vipindi likilinganishwa na mada zilizopo kwa kila kidato (MWL4).

Kwa mujibu wa data hii, watafitiwa wanalalamikia muda kuwa mchache ukilinganishwa na maudhui ya somo. Wanaona somo la Kiswahili limepunjwa muda likilinganishwa na somo la Kiingereza. Hoja hapa ni kwamba muda ambao umetengwa kwa ajili ya kufundisha somo la Kiswahili hautoshi kulingana na mada za somo hilo kwa kila kidato. Utafiti uliozaa makala hii unaungana na Msanjila (2005a) anayesema:

Idadi ya vipindi 3 vya Kiswahili kwa wiki (kwa ajili ya kidato cha I-IV tu) vilivyopangwa havitoshi kufundisha vipengele vyote vya fasihi na sarufi ya Kiswahili. Walimu wengi waliohudhuria semina za Kiswahili za kanda wanadai huwa hawamalizi kufundisha mada zote zilizoainishwa kwenye muhtasari kutokana na uchache wa vipindi. Walimu wachache wanaomaliza kufundisha mada zote wanaeleza kuwa baadhi ya mada, hasa zile ngumu hufundishwa kijuu juu ilmradi wamalize mada zilizopangwa kwenye mipango yao ya kazi kwa ajili ya kufanyiwa ukaguzi na maafisa wanaowafanyia ukaguzi.

Maelezo haya yanathibitisha kuwa kuna changamoto ya upangaji wa mada (maudhui) bila kuzingatia uwiano wa muda wa kufundisha mada hizo. Kwa mujibu wa TET (2005), somo la Kiswahili lina wastani wa mada 7 kwa kila kidato zinazopaswa kufundishwa kwa siku 194 kwa mwaka, zikiwemo siku za mitihani ya ndani. Mada hizi ni nyingi ikizingatiwa ni wastani wa siku 27.71 kwa kila mada. Kimsingi, si kila mada inaweza kufundishwa kwa ufasaha ndani ya

siku hizo. Mada zingine zinahitaji kufundishwa kwa miezi 3 na zaidi. Suala hili la uchache wa vipindi linapaswa kurekebisha ili ufundishaji uwe na ufanisi. Ikumbukwe kuwa mtaala/muhtasari una mchango mkubwa sana wa kufanikisha malengo ya utoaji elimu. Aidha, mtaala/muhtasari wa Kiswahili unapaswa kuzingatia uwiano wa muda na uzito wa maudhui ya mada zinazopaswa kufundishwa.

4.1.6 Changamoto za Kimamlaka na Usimamizi

Changamoto hizi zinahusu mamlaka za utekelezaji mtaala wa sekondari kuanzia shuleni hadi wizarani. Katika shule zilizotafitiwa, changamoto zinazohusu mamlaka za usimamizi wa utekelezaji mtaala zilitajwa. Ilibainika kuwa pamoja na kwamba wanafunzi na walimu hupendelea kutumia Kiswahili au Kisukuma katika mawasiliano yao wenyewe, uongozi wa shule hauruhusu Kiswahili kutumika kama ambavyo Kiingereza kinahimizwa. Hali hii inatokana na mamlaka za juu kama wizara kupitia Taasisi ya Elimu na watunga mitaala kufanya Kiingereza kuwa lugha ya mawasiliano na inayotumika katika shughuli zote za ufundishaji na ujifunzaji. Katika muktadha huo, utawala wa shule huweka mikakati ya kuhimiza matumizi ya Kiingereza tu.

Mamlaka pia huzuia matumizi ya lugha zingine, ikiwamo Kiswahili kwa kuwachukulia hatua wanafunzi na walimu wanaozungumza Kiswahili kama kuadhibiwa au kuonywa. Dondoo lifuatalo linawakilisha majibu ya watafiwa wengine:

Kiswahili hakipewi nafasi ya kutumika katika mawasiliano na kufundishia shuleni kwa sababu sheria zinataka lugha ya mawasiliano katika sekondari iwe Kiingereza na kitumike kwenye masomo yote isipokuwa Kiswahili tu. Mwanafunzi akiongea Kiswahili na kubainika ataadhibiwa; utakuta majina ya walioongea Kiswahili au lugha za Kikabila yanasomwa mbele ya wanafunzi na kupewa adhabu. Hata sisi walimu huwa tunakaripiwa na mkuu wa shule, makamu au mtaaluma pale tunaposikika tunawasiliana na wanafunzi kwa Kiswahili kana kwamba ni kosa la jinai (MWL9).

Hata hivyo, uzuiaji wa matumizi ya Kiswahili shuleni ni kinyume na mapendekezo ya Sera ya Elimu na Mafunzo ya mwaka 2014 yanayoipa nafasi muhimu lugha ya Kiswahili kutumika katika shughuli zote za utoaji elimu katika ngazi zote kwa kusema kuwa:

Lugha ya Taifa ya Kiswahili itatumika kufundishia na kujifunzia katika ngazi zote za elimu na mafunzo na Serikali itaweka utaratibu wa kuwezesha matumizi ya lugha hii kuwa endelevu na yenye ufanisi katika kuwapatia walengwa elimu na mafunzo yenye tija kitaifa na kimataifa (Tamko 3.2.19, uk.38).

Tamko hili ni ithibati ya kutumia Kiswahili katika kufundishia na kujifunzia katika ngazi zote za elimu bila kuiwekea mipaka. Hivyo, Kiswahili kina nafasi sawa na Kiingereza; mwanafunzi au mwalimu hapaswi kuzuiwa kutumia Kiswahili katika mazingira ya shule pale anapotaka. Kwa maana hiyo, uzuiaji wa matumizi ya Kiswahili katika shule za sekondari ni ukiukaji wa sera ya elimu. Akishadidia kuwapo kwa mbinyo huo, mtafitiwa MWL7 anasema walipolalamikia hali hiyo, mkuu wa shule alitoa majibu yafuatayo kwa walimu:

Kuzungumza Kiswahili kwa walimu na wanafunzi kusionekane kuwa ni kosa wawapo shuleni... (*Malalamiko ya walimu*). Sio sahihi, lengo ni kuwahimiza kufanya vizuri tu kwani Kiswahili kinatumika muda mwingi (*majibu ya MS2*).

Maoni haya yanaonesha utawala wa shule ulivyo changamoto katika ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili. Pamoja na kutozingatia mapendekezo ya kuimarisha ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili, inaonesha kiongozi huyo hana uelewa mzuri wa kilichopendekezwa na idara. Pia, hafahamu mbinu za kumsadia mwanafunzi kumudu lugha anayojifunza. Mkuu huyo anaongelea uhimizaji wa kufanya vizuri kwa wanafunzi lakini anapuuza suala la kuwaacha wanafunzi wazungumze Kiswahili kwa uhuru, kwa kigezo kuwa Kiswahili kinatumika muda mwingi. Hata kama Kiswahili kinazungumzwa muda mwingi lakini kinatumika katika mazingira gani? Hoja ya pendekezo la idara ni kuwa wanafunzi na walimu wazungumze Kiswahili kwa uhuru na wasichukuliwe kama wakosaji wanapowasiliana kwa lugha hiyo.

Changamoto nyingine katika kundi hili ni ukosefu wa mafunzo ya kuimarisha ujuzi na maarifa (mafunzo kazini). Data ya makala hii inaonesha kuwa walimu hawapati mafunzo ya kuimarisha ujuzi katika ufundishaji wa somo la Kiswahili katika shule zote zilizotafitiwa. Dondoo lifuatalo la mtafitiwa MWL7 linawakilisha majibu ya walimu wengine waliotaja changamoto hii:

Walimu hatupati mafunzo kazini. Kwa mfano, mimi sijawahi kwenda semina au mafunzo yoyote ya somo la Kiswahili tangu ni ajiriwe hapa toka mwaka 2015. Kwa namna hii walimu tutawezaje kuimarisha ujuzi wetu hata kujifunza jinsi wenzetu wanavyofanya? Lakini wenzetu wa masomo ya Kiingereza, Historia na sayansi huwa wanaitwa halmashauri kupewa semina za kuimarisha ufundishaji.

Aidha, mtafitiwa MS1 alikiri kuwa:

Kwa sababu ya ukosefu wa pesa, tunashindwa kuwaandalia walimu semina au hata vikao ambavyo wao wenyewe kama idara wanaweza kukaa na kujadiliana kuhusu ufundishaji wao ili waone pa

kuimarishana... kama uongozi tunabaki kusubiri pesa ipatikane tuwaandalie hata semina za ndani waimarishe ujuzi wao.

Hoja hii ilitiliwa msisitizo na ATS aliposema:

Niwe muwazi kijana. Kwa kweli idara yetu ya elimu ina upungufu mkubwa wa mafunzo kazini kwa watumishi wetu, hasa walimu ukilinganisha na idara nyingine. Sababu kuu ni ukosefu wa rasilimali za kuendesha shughuli hiyo, hasa pesa. Tunapopata vipesa tunatoa kipaumbele kwa masomo yanayofanya vibaya zaidi.

Data hii inathibitisha kuwa mamlaka za usimamizi wa elimu wilayani Kwimba haziratibu na kusimamia zoezi la mafunzo kazini kwa walimu wa Kiswahili jambo ambalo linawafanya walimu wakose ujuzi au maarifa mapya ya ufundishaji kulingana na mabadiliko ya wakati. Kukosekana kwa mafunzo kazini kwa walimu wa Kiswahili ni changamoto inayoweza kusababisha ufaulu hafifu wa wanafunzi kwa sababu walimu hawataonesha mabadiliko kwenye ufundishaji wao. Majibu haya yanaoana na fikra za Msanjila (2005a) kuwa walimu hawapati semina za kuimarisha ujuzi katika ufundishaji wa somo la Kiswahili.

Changamoto hizi zinaonesha namna mamlaka zisivyotimiza majukumu yake ipasavyo. Kwa mujibu wa nadharia ya Utekelezaji Mitaala, mamlaka za usimamizi wa mtaala zina umuhimu mkubwa katika kufanikisha utekelezaji mtaala. Wasimamizi wa mtaala wanapaswa kuonesha nafasi zao kwa kuhakikisha utekelezaji wa mtaala unafanyika kwa ufanisi lakini hayo hayatawezekana ikiwa mamlaka hazitatimiza wajibu wake. Wasimamizi wa elimu wa wilaya ya Kwimba, wanapaswa kuandaa semina, makongamano, warsha na mafunzo mbalimbali yatakayosaidia kukuza, kuimarisha na kujenga uwezo zaidi kwa walimu wa Kiswahili. Hali hii itasaidia kuimarisha ufaulu wa somo la Kiswahili.

4.1.7 Kutotumia Kiswahili Nje ya Mazingira ya Shule

Mazingira ya shule zilizotafitiwa yametajwa kuwa kikwazo katika ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili kwa kutoruhusu wanafunzi kuzungumza Kiswahili. Lugha inayotumika sana katika jamiilugha za shule hizo ni Kisukuma. Shule zina wanafunzi wengi wanaoishi vijijini wakitumia Kisukuma kama lugha mama. Kwa maana hiyo, mazingira ya wanafunzi katika kujifunza Kiswahili yanatingwa na Kisukuma kwa kuwa wanafunzi huwasiliana kwa Kisukuma wanapokuwa nje ya darasa au wanapokuwa darasani bila mwalimu. Wakirudi nyumbani kwao, wanawasiliana kwa Kisukuma tu. Hali hii inawafanya wasiwe na mazoea ya kuzungumza Kiswahili shuleni au nyumbani kwao. Madondoo yafuatayo yanathibitisha changamoto hii:

Mazingira yanatufanya tusizungumze Kiswahili kwa ufasaha. Hii inatokana na mazingira mwanafunzi hawezi kwenda kijijini au katika mazingira ya vijijini na kutumia lugha ya Kiswahili hata shuleni tuwe na siku za kuongea Kiswahili (MFZ5).

Kuzungumza Kisukuma naona ni tatizo kwa wanafunzi wengi. Tunaweza kuzungumza Kiswahili wakati wa kipindi tukienda nyumbani tunatumia Kisukuma tu (MFZ18).

Mifano hii inathibitisha jinsi mazingira ya nje ya shule za wilaya ya Kwimba yanavyosababisha wanafunzi kutotumia Kiswahili katika mawasiliano yao, badala yake wanawasiliana kwa Kisukuma. Muda pekee wanaopata wanafunzi wa kuzungumza Kiswahili ni wa shuleni, lakini nako, hawakitumii kwa muda mwingi kutokana na mazoea ya kuzungumza Kisukuma na sheria za shule zinazopendelea Kiingereza. Kwa sababu hiyo, wanafunzi wanapendekeza shule zao kuwapatia siku za kuzungumza Kiswahili. Pendekezo hilo ni sahihi kwa kuwa mwanafunzi anaweza kuwa mahiri wa lugha kwa kuitumia muda mwingi akiwa kwenye mazingira ambamo lugha anayojifunza inazungumzwa kwa muda mwingi.

Wanafunzi wanapozungumza Kisukuma muda mwingi katika mazingira ya shuleni na nyumbani, wanakosa muda wa kuzoea Kiswahili; hatimaye huweza kuwasababishia kutofanya vizuri katika mitihani yao. Ni vizuri ratiba za shule kuwa na siku za kuwasiliana kwa Kiswahili ili kuwapatia nafasi wanafunzi kupata umahiri wa lugha hii.

4.2 Mapendekezo

Kulingana na changamoto zilizobainika kukabili ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili na kusababisha matokeo mabaya katika shule teule za sekondari za wilaya ya Kwimba, makala hii inatoa mapendekezo ya kutatua changamoto hizo kwa ajili ya kuinua kiwango cha ufaulu.

Kwa kuanza na mamlaka, makala inapendekeza yafuatayo: Mosi, mamlaka za shule zihakikishe nyenzo za kufundishia na kujifunzia na zenye ubora unaostahiki zinakuwapo shuleni ili walimu na wanafunzi wazitumie kupata matokeo bora zaidi. Pili, mamlaka zitekeleze sera ya elimu ya mwaka 2014 inayotamka Kiswahili kutumika katika kufundishia na kujifunzia kwa ngazi zote za elimu nchini na sio kukizuia kama wanavyofanya sasa. Tatu, mapendekezo ya kitaalamu yanayotolewa na walimu wa Kiswahili yafanyiwe kazi ili kuboresha ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili, kwani walimu ndio wanaokumbana na hali halisi ya ufundishaji. Nne, mamlaka za juu zina haja ya kufanya uboreshaji wa mtaala na muhtasari wa Kiswahili kwa kuongeza muda wa kufundisha kutoka vipindi 3 hadi vipindi 4 au 5 kwa wiki ili kutoa nafasi kwa walimu na wanafunzi kupata muda wa kutosha kukamilisha mada kwa ufanisi. Tano, mamlaka ziratibu utoaji wa mafunzo kazini kwa walimu ili kuimarisha ujuzi wa kufundisha. Sita, kuna haja ya kufuta maagizo

na matamko au sheria inayozuia utumiaji wa Kiswahili shuleni ili kuwaacha wanafunzi na walimu kutumia lugha hii kwa uhuru ili wajenge umahiri zaidi.

Kwa upande wa walimu wa Kiswahili, mambo yafuatayo yazingatiwe: Mosi, wasikate tamaa kwa sababu ya changamoto zinazowakabili, bali wakaze moyo na kubuni mbinu za kutatua changamoto hizo. Pili, wajenge tabia ya kuongeza maarifa mapya kila mara ili kuimarisha uwezo wa ufundishaji hata kama hawapewi mafunzo ya kuimarisha ujuzi wao. Tatu, waboreshe ushirikiano kati yao na wanafunzi. Ushirikiano utaondoa kudharauliana miongoni mwao na kujenga urafiki au ukaribu na wanafunzi utakaotengeneza mazingira bora ya wanafunzi kufuatilia kwa ukaribu na kuelewa somo kwa sababu uhusiano bora kati ya mwalimu na mwanafunzi ni motisha kwa mwanafunzi kufanya vizuri katika masomo (Bergeron na wenzake, 2011; Varga, 2017). Nne, walimu watumie mbinu bora za kufundishia lugha ya pili ili kuondoa ugumu wowote unaojitokeza, ikiwamo kushirikisha nadharia mbalimbali za ufundishaji wa lugha ya pili. Kulingana na Juma (2017), somo la Kiswahili linaweza kufundishwa vizuri likaleta matokeo chanya ikiwa walimu watatumia mikabala mbalimbali ya nadharia za ufundishaji wa lugha. Tano, wabuni mikakati mbalimbali ya kuendeleza matumizi ya Kiswahili shuleni na hata nje ya shule kwa wanafunzi. Mathalani, waandae midahalo ya wanafunzi, mashindano ya uandishi, usimulizi na ughani wa mashairi na kutoa motisha chanya kwa wale wanaofanya vizuri kwenye somo la Kiswahili kama kuwapatia zawadi na kuandaa ziara za kimasomo. Sita, walimu wanapaswa kuwaelimisha wazazi kuwa somo la Kiswahili ni sawa na masomo mengine; na kwamba, lina umuhimu katika kujenga maarifa na taaluma ya mwanafunzi. Hivyo, watoto wajengewe ari na hamasa na wazazi wao ya kusoma somo hilo pia wawaruhusu kutumia Kiswahili katika mazingira ya nyumbani.

5. 0 Hitimisho

Makala imeonesha kwamba ufaulu wa somo la Kiswahili kwa shule za sekondari za umma za wilaya ya Kwimba si mzuri kama ulivyo ufaulu wa jumla wa somo hilo kitaifa. Pamoja na kwamba wanafunzi wanaofanya vibaya somo la Kiswahili ni wachache, hata wale wanaofaulu, ufaulu wao uko kwenye madaraja ya C–D ambao ni ufaulu hafifu. Hivyo, makala imebainisha changamoto zinazosababisha ufaulu hafifu katika Wilaya ya Kwimba na kubainisha kuwa kuna changamoto zinazotatiza ufundishaji na ujifunzaji wa Kiswahili katika shule za sekondari za umma za wilaya ya Kwimba na kusababisha ufaulu hafifu na baadhi ya wanafunzi kufeli. Changamoto hizo ni za lugha, miundombinu, mtazamo hasi kwa Kiswahili, taaluma/ujuzi, mtaala, mamlaka na mazingira.

Makala imetoa pia mapendekezo yanayoweza kutatua changamoto hizo ili kuimarisha ufaulu wa somo la Kiswahili kwa wilaya ya Kwimba ukisi uhalisi wa ufaulu wa somo kitaifa. Maoni ya makala hii ni kuwa walimu wa somo la

Kiswahili na mamlaka za elimu za wilaya hiyo wanapaswa kutafutia ufumbuzi changamoto hizo kwa kujifunza kwa wilaya zingine ambazo matokeo ya somo la Kiswahili ni mazuri zaidi. Wanapaswa kulinganisha changamoto ambazo zinaoana na maeneo mengi kisha kujua zimetatuliwaje na matokeo ya baadhi ya wilaya hizo yakawa mazuri. Kwa kufanya hivyo, somo la Kiswahili litainuka kwa ufaulu katika wilaya hiyo.

Marejeleo

- Akaka, L. (2013). Changamoto Zinzazowakabili Walimu katika Ufundishaji wa Kiswahili katika Shule za Upili Nchini Kenya. *Kioo Cha Lugha*, 11, 47-57.
- Akinyi, J.J na Matu, P.M. (2011). Challenges that face Kiswahili Usage in ICT in NEPAD Secondary Schools in Kenya. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 1(3).
- BAMITA (2022). *Mwongozo wa Upimaji katika Shule za Msingi*. Dar es Salaam: BAMITA.
- _____. (2015/2019). *Matokeo ya Mtihani wa Kidato cha Nne (2015-2019)*. Yamesomwa kutoka www.necta.go.tz mnamo tarehe 20/5/2020 hadi 25/5/2020.
- _____. (2015/2019). *Taarifa za Uchambuzi wa Majibu ya Watahiniwa katika Mitihamani ya Kidato cha Nne (miaka 2015-2019) 021 Kiswahili*. Dar es Salaam: BAMITA.
- Bergeron, J., Chouinard, R. na Janosz, M. (2011). The Impact of Teacher-Student Relationships and Achievement Motivation on Students' Intentions to Dropout According to Socio-economic Status. *US-China Education Review B* (2), 273-279.
- Best, J.W na Kahn, J. V. 2006. *Reserch in Education*. 10th. Boston: Pearson Education Inc.
- Chepyegon, D.K., Mang'oka, A. S. (2018). Language Predation: How L₁ Interference Contributes to Lexico-Grammar Errors in the Pupils' Written Work among Tugen Speakers from Baringo County, Kenya. *Mara Research Journal of Humanities and Social Sciences* 3 (2), 1 – 11.
- Gross, N. (1971). *Implementing Organizational Innovation: A Sociological Analysis of Planned Educational Changes*; New York Basic Book. Washington DC Brooking Institutional Press.
- Hossein, S.B & Pourmandnia, D. (2013). Language Learners' Attitudes: Belief Review of Related Literatures and Fremworks. *IJONTE* 12 (4), 63-70.
- Juma, H.K. (2017). Tathmini ya Mitaala ya Ufundishaji wa Kiswahili Ngazi ya Sekondarikatika Matumizi ya Nadharia Nchini Tanzania. *Kiswahili* 80 (1), 1-13.
- Kishe, A.M. (2014). Uhifadhi na Upanuzi wa Wigo wa Matumizi wa Lugha ya Kiswahili Tanzania. *Kioo cha Lugha* 12, 13-26.

- Lyimo, P.L. (2015). *Reading Kiswahili Language at Lower Standards in Public Primary Schools in Kinondoni, Tanzania: Challenges*. Tasnifu ya Umahiri, Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.
- Mbito, K.J (2013). *Challenges facing Teachers and Students in the Process of Teaching and Learning Kiswahili in Public Secondary Schools in Kiambu District in Kiambu County, Kenya*. MED Thesis. Kenyatta University.
- Mohochi, S. (2011). Mielekeo ya Wasomi wa Kiswahili na Viongozi wa Afrika Mashariki Kuhusu Lugha ya Kiswahili. *Swahili Forum*, 18: 24-36.
- Msanjila, Y.P (2005a). Hali ya Kiswahili katika Shule za Sekondari Tanzania: Udhhalilishaji wa Luga ya Taifa? *Swahili Forum*, 12: 205-218.
- _____ (2005b). Problems of Writing in Kiswahili: A Case Study of Kigurunyembe and Morogoro Secondary Schools in Tanzania. *Nordic Journal of African Studies* 14(1):15–25.
- Mushumbwa, A.R. (2022). *Tini za Kiswahili Kidato cha Tatu: Kwa Walimu na Wanafunzi*. Dar es Salaam: AG Press.
- Niyomugabo, C. (2016). Ufundishaji wa Kiswahili katika Shule za Rwanda: Historia, Tathmini ya Makosa, Matatizo na Mahitaji. *Kiswahili* 79, 78-92.
- Omollo, G. O, Odongo, B. C. & Raburu, P. (2016). School-based Factors Affecting the Teaching of Kiswahili in Public Pre-schools in Kasipul Division, Rachuonyo South Sub-county Homabay County. *International Journal of Education and Research* 4 (3), 323-350.
- Simasiku, L. (2016). The Impact of Code Switching on Learners' Participation during Classroom Practice. *Studies in English Language Teaching* 4(2), 157-167.
- Sultan, S & Shafi, M. (2014). Impact of Perceived Teachers' Competence on Students' Performance: Evidence for Mediating/ Moderating Role of Class Environment. *I-manager's Journal on Educational psychology* 8(1), 10-18.
- TATAKI (2013). *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. Toleo 3. Nairobi: Oxford Univeristy Press.
- TET, (2005). *Muhtasari wa Kiswahili kwa Shuleza Sekondari Kidato cha I – IV*. Dar es Salaam: TET.
- TIE, (2013). *Curriculum for Ordinary Level Secondary Education in Tanzania*. Dar es Salaam: TIE.
- Tungaraza, D. K. (2013). Hadhi ya Kiswahili na Watuamiji wake katika Utandawazi. *Kiswahili* 76, 141-153.
- Varga, M. (2017). *The Effect of Teacher-Student Relationships on the Academic Engagement of Students*. MED Thesis. Goucher University.
- Wa'njogu, J. K. (2008). Ufundishaji wa Kiswahili Marekani: Maendeleo na Changamoto. *Swahili Forum* 15: 121-133.